

УДК 911.3

Килимчук А.А.

ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН КИТАЮ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ВІДКРИТОСТІ

Стаття присвячена дослідженню політико-географічних передумов впровадження спеціальних економічних зон в Китаї. Розкрито основні особливості та роль спеціальних економічних зон в економіці держави.

Статья посвящена исследованию политико-географических предпосылок внедрения специальных экономических зон в Китае. Раскрыты основные особенности и роль специальных экономических зон в экономике государства.

The article is devoted to the political and geographical preconditions of the special economic zones implementation in China. The main features and the role of special economic zones in the country's economy are described.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку КНР формування спеціальних економічних зон (СЕЗ) набуває стратегічного значення, будучи одним з ефективних інструментів подолання глибоких диспропорцій у розвитку господарства країни шляхом використання наявного економічного потенціалу, освоєння та розширення випуску експортоорієнтованих та імпортозамінних видів продукції, а також активного залучення іноземних та вітчизняних інвестицій. Економічне зростання та загальнодержавний розвиток Китаю на зламі ХХ-ХХІ ст. зумовлені саме зрушеннями в зовнішній політиці відкритості, яка характеризується зокрема поетапністю включення китайських провінцій та районів в міжнародний поділ праці з одночасною їх підтримкою державною владою. В умовах інтеграції в світове співтовариство особливо

актуальними є питання функціонування та перспектив подальшого розвитку спеціальних економічних зон, які виявились одними з найбільш ефективних форм зовнішньоекономічної співпраці.

Аналіз попередніх досліджень. Варто зазначити, що питання функціонування, типології, особливостей інвестиційного клімату Спеціальних економічних зон в Китаї широко висвітлені в науковій літературі. Дослідженню даної тематики присвячені роботи Н.В. Васильєвої, Д.А. Изотова, В. Дергачева, Ф. Жукова, А. И. Кошанова, Т.Симадзаки, П. Халла, Дж. Сакса, Ф.Б. Ларрена, Ху Ван, Го Шухуна, Цзінь Ван та інших. Слід відмітити, що більшість вчених розглядають особливості діяльності Комплексних спеціальних економічних зон, залишаючи поза увагою інші типи СЕЗ та їх роль в розвитку місцевої економіки. Між тим в останні роки набуває вагомого значення функціонування спеціальних економічних зон третього покоління, що орієнтовані на розвиток новітніх та високих технологій.

Виклад основного матеріалу. В широкому розумінні Спеціальна економічна зона – це визначена певними межами територія, що являє собою частину національного геопростору, на якій діє пільговий режим ведення господарської діяльності та значно обмежено вплив держави на економічні процеси. Термін “ Спеціальна економічна зона ” охоплює широкий ряд різноманітних зон від вільних торгових та виробничо - експортних зон до промислових парків та вільних портів. Для Китаю характерне використання цього поняття для позначення скоріше комплексів взаємопов’язаних економічних видів господарської діяльності аніж монофункціональних утворень. Тож китайські СЕЗ більш галузево диверсифіковані і охоплюють значно ширші площі ніж спеціальні економічні зони в їх загальноприйнятому розумінні.

Головні особливості СЕЗ Китаю полягають в наступному:

- Автономний економічний розвиток на основі принципів ринкового регулювання;
- Основне джерело фінансування – іноземні капіталовкладення;
- Експортна орієнтація виробництва, залучення імпортової сировини;
- При впровадженні СЕЗ — охоплення більшості національних регіонів, тобто дифузія як на прикордонні, так і в глибинні райони;
- Активна взаємодія СЕЗ з господарством решти території держави;
- Застосування в СЕЗ диференційованої податкової системи з урахуванням особливостей конкретної зони.

Впровадження концепції Спеціальних економічних зон пов’язано з двома аспектами. По-перше, з політичної точки зору, інтродукція СЕЗ в тому чи іншому регіоні означає, що центральний уряд надає місцевим органам певний набір повноважень та деяку автономію у проголошенні політики преференцій та проведенні гнучких заходів, що можуть прискорити регіональний розвиток. По-друге, з точки зору економіки, створення спеціальних економічних зон означає, що китайський уряд допускає впровадження в регіони іноземного капіталу. Таким чином,

концепція СЕЗ є одним з інструментів реалізації китайської політики відкритості зовнішньому світу (так званої «гейге»).

Традиції політики міжнародних відносин, якої дотримується уряд КНР сьогодні, сягають своїми коріннями давніх часів. Зокрема, ще в період панування династії Тан (618-907 рр.) завдяки існуванню Шовкового шляху були встановлені економічні та політичні відношення між Китаєм та багатьма країнами Азії, Європи і навіть Африки. За часів правління імператорів династії Мін (1368-1644), після повалення в Китаї монгольської династії Юань, сфера зовнішньої торгівлі стала виключною прерогативою держави. Незважаючи на те, що перші дипломатичні місії на Захід були здійснені ще до початку нашої ери в період династії Хань (202 до н.е. – 220 н.е.), найбільші експедиції відбулись за часів Мін. Так на початку XV ст. був збудований потужний флот призначений для плавань в заморські країни. Під командуванням адмірала Чжен Хе було здійснено 7 масштабних експедицій по Тихому та Індійському океанам, які носили не лише політичні, а й торговельно-економічні цілі. Експедиції досягли берегів Африки і (як стверджують деякі китайські історики) навіть західних берегів Північної Америки [1].

Однак під кінець правління Мінської династії Китай взяв курс на ізоляціоністську політику. Це відобразилось в численних законах, зокрема в обмеженнях щодо будівництва нових кораблів. До 1567 року в Китаї проводилась політика суворої заборони приватної морської торгівлі – “hai jin” , а уся зовнішня торгівля проводилась владою у вигляді обміну підношень з іноземними партнерами. На той час державна торгівля із найближчими морськими країнами була зосереджена в трьох містах: торговельні операції з Японією проводились в порту Нінбо, з Філіппінами – в Фучжоу, а з країнами Зондського архіпелагу – в Гуанчжоу. Саме ці три міста завдяки історичним передумовам стали в подальшому одними з перших зон вільної торгівлі. В порту Гуанчжоу також проводилось операції обміну з португальцями, до того часу, поки вони не отримали в своє розпорядження від місцевої китайської влади острів Макао (Аомінь), влаштувавши там місто і торговельний порт.

Цінська династія (1616-1912 рр.) продовжила політику заборони морської торгівлі, що перешкоджало торговельним інтересам могутніх на той час Британської імперії та Франції. Це призвело до двох Опіумних війн, після поразки в яких Китай відкрив для зовнішньої торгівлі місто Тяньцзін та надав британцям і французам торговельні концесії в Шанхаї. З другої половини XIX ст. держава перетворилась на напівколоніальну та напівфеодальну країну. Для регіону східного узбережжя була притаманна розвинена сучасна торгівля та промисловість колоніального типу, в той час, як внутрішні райони Китаю продовжували підтримувати свою самодостатність, при низькому рівні розвитку економіки з переважаанням сільського господарства. Східні ж райони все більш нарощували обсяги зовнішньої торгівлі, імпортуючи промислову продукцію із Заходу і експортуючи сировину.

Після проголошення Китайської Народної Республіки 1 жовтня 1949 р., уряд країни притримувався політики відображеної в постулаті лідера КНР Мао Цзедун: «В основному покладатись на власні зусилля, використовуючи зовнішній фактор лише як допоміжний» [3]. Однак, вона виявилась неуспішною і не принесла ефективних результатів.

Таким чином в другій половині минулого століття в політико-економічному розвитку Китаю можна виділити два етапи, що передували остаточному становленню політики відкритості: ведення закритої і внутрішньо орієнтованої централізованої політики в період з 1949 до 1978 р. і перехід до зовнішньо орієнтованої відкритої політики з елементами вільної ринкової економіки з 1978 року. Варто зазначити, що на першому етапі до 1978 року, не дивлячись на політичні катаклізми того часу, регіональна політика була спрямована на збалансований і комплексний розвиток економіки. В другому ж періоді регіональний розвиток ставав все більш нерівномірним — західні і центральні провінції почали все більш відставати від східного узбережжя, якому був наданий політичний пріоритет щодо економічного підйому та інтеграції в міжнародну економіку. Інструментом стимулювання економічного розвитку приморських регіонів стали спеціальні економічні зони, які засновувались в контексті впровадження стратегії використання іноземних інвестицій та міжнародної торгівлі як зовнішнього сприятливого фактору.

Перші чотири комплексні спеціальні економічні зони були створені в 1980 році в двох південних провінціях Гуандун (Шеньчжень, Шаньтоу і Чжухай) та Фуцзянь (Сямень). В 1986 році, коли Державна рада КНР прийняла рішення про реорганізацію острова Хайнань у провінцію, тут було сформовано п'яту СЕЗ. У тому ж році дельти рік Янцзи та Чжуцзян, а також провінції Хебей та Гуансі були перетворені на відкриті прибережні райони. [1] Згодом відкрита берегова зона поширилася на Ляодунський і Шандунський півострови, чим було завершено утворення відкритого прибережного кільця з півдня на північ, що охоплює територію у 320 тис. кв. км з населенням понад 200 мільйонів чоловік.

Згодом політика відкритості була впроваджена в більшості адміністративних центрів провінцій, деяких внутрішніх та прикордонних містах. Так на початку 90-х років в країні було розроблено стратегію формування другого поясу відкритості на півночі КНР. В рамках концепції в північному регіоні, що межує з такими державами як Росія, Монголія та Казахстан, було створено 8 прикордонних зон економічного розвитку: три з яких – Тачен, Боле, Інін, розташовуються в Сіньцзян - Уйгурському автономному районі, по дві зони в автономному районі Внутрішня Монголія на базі міст Маньчжурія та Ерен-Хото і в провінції Хейлуцзян в містах Суйфеньхе та Хейхе, а також одна зона в місті Хунчун провінції Цзілін. З метою розвитку прикордонного співробітництва з південними сусідами на південному заході країни було сформовано ще п'ять таких зон: Хекоу, Вантін, Жуйлі в провінції Юньнань та Пінсян і Дунеш в Гуансі-Чжуанському автономному районі. Таким чином, в

зовнішньоекономічному відношенні стали відкритими 13 прикордонних міст КНР, яким було надано право утворювати на своїй території зони прикордонного економічного співробітництва та впроваджувати елементи пільгової політики з метою прискорення розвитку внутрішніх районів держави. Подальшому впровадженню концепції СЕЗ в Китаї сприяла також започаткована ще в 1988 р. Державною науково-технічною комісією національна програма розвитку новітніх технологій та високотехнологічних розробок – «Факел» («Torch»). Вона розглядалась як важливий компонент національної стратегії «Відродження країни завдяки розвитку науки та освіти». Програма розвивалась в єдиному руслі із загальнодержавною політикою реформування економіки та відкритості щодо зовнішнього світу. В даний час вона реалізується під егідою Міністерства науки та технологій, а також його спеціалізованого підрозділу Центру розвитку індустрії високих технологій «Факел». Дана програма спрямована на комерціалізацію, індустріалізацію та інтернаціоналізацію науково-дослідних робіт, що проводяться малими та середніми підприємствами. Однією з ключових ініціатив програми «Факел» стало створення і розвиток зон високих та новітніх технологій, які також представляють собою важливий інструмент реформування і переходу до політики відкритості й просування соціальної ринкової економіки. Таким чином, до кінця 1992 р. в Китаї було створено близько 60 СЕЗ, в тому числі п'ять комплексних спеціальних економічних зон, що охопили 15 відкритих прибережних міст та 27 відкритих внутрішніх міст, а також вісім прикордонних регіонів. За даними Китайської асоціації зон розвитку (КАЗР) на сьогодні в КНР функціонують наступні Спеціальні економічні зони:

1. сім комплексних спеціальних економічних зон (КСЕЗ), чотири з яких - Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу і Сямень – розміщені в районі портових міст провінцій Фуцзянь та Гуандун на узбережжі Південно-Китайського моря, ще одна охоплює цілу провінцію Хайнань, а також два райони нових технологій Пудун в Шанхаї та Бінхай в Тяньцзіні;

2. дев'яносто державних зон економіко-технологічного розвитку (ЗЕТР), сорок сім з яких розташовані на східному узбережжі Жовтого, Східно-Китайського та Південно-Китайського морів, двадцять одна в Центральному регіоні та двадцять дві в Західному регіоні;

3. п'ятдесят вісім державних зон розвитку нових та високих технологій (ЗНВТ), які охоплюють, зокрема, міста Пекін, Ухань, Шеньян, Нанцзін, Гуанчжоу та Чунцін;

4. п'ятнадцять зон вільної торгівлі (ЗВТ), найбільші з яких розташовані на Східному узбережжі в містах Шеньчжень, Гуанчжоу, Шаньтоу, Тяньцзінь та Шанхай;

5. чотирнадцять зон прикордонного економічного співробітництва (ЗПЕС), які представляють собою території прикордонних відкритих міст провінцій Цзілін, Хейлуцзян, Ляонін та Юньнань, а також

Сінцзян-Уйгурського, Нінся-Хуейського автономних районів та Внутрішньої Монголії;

6. шістдесят експортно-виробничих зон, переважна частина яких входять до складу ЗЕТР або зон вільної торгівлі [6].

Спільною метою створення більшості спеціальних економічних зон в КНР є залучення іноземних інвестицій. Однак, між ними існують істотні відмінності. КСЕЗ включають в більшості підприємства виробничо-експортних галузей. Напротивагу, ЗЕТР орієнтовані більше на розвиток передового промислового виробництва, а ЗНВТ – на високотехнологічні галузі та створення інноваційних новітніх технологій. Розвиток торгівлі є основною функцією ЗВТ та прикордонних зон економічного співробітництва, які водночас розширюють сферу своєї діяльності. Найвищою часткою, яка становить 40%, в китайському експорті серед усіх зон з пільговим режимом характеризуються Комплексні спеціальні економічні зони, в експорті — зони вільної торгівлі — близько 38%. При цьому додатне сальдо зовнішньоторговельного обороту притаманне для експортно-виробничих зон та зон високих і новітніх технологій, на яких припадає 11 та 17% експортних надходжень відповідно. [5]

В останні роки, значення діяльності Спеціальних економічних зон у розвитку місцевої економіки стає вагомим. Зокрема, провідну роль у розвитку окремих регіонів, в тому числі відсталих, відіграють зони високих і новітніх технологій, а також зони економіко-технологічного розвитку. Ці два типи зон відносяться до СЕЗ третього покоління і охоплюють більшу частину території країни. Частка зон економічного розвитку становить від 10 до 50 % валової продукції регіонів, на них в середньому припадає 20-30% експортних надходжень, а також від 1 до 11 % зайнятих відповідної провінції [рис.1.]

До того ж, саме зони економіко-технологічного розвитку виступають головним реципієнтом іноземних інвестицій в більшості провінцій, що в свою чергу сприяє розвитку інфраструктури усього регіону. Найголовніші економічні показники діяльності ЗЕТР наочно відображено на рис.2.

Значно нижчими є показники зон прикордонного економічного співробітництва — 1-5% регіонального ВВП, близько 1 % зайнятих та 1-4% експорту. Однак, для них характерна тенденція до постійного зростання. До того ж, зони прикордонного співробітництва найбільше впливають на розвиток співпраці з країнами-сусідами. Вони виступають каталізаторами розвитку внутрішніх районів, зокрема їх діяльність сприяла підйому місцевих галузей виробництва, розвитку сфери послуг, розбудові інфраструктури. Економічні показники регіонів за період функціонування ЗПЕС зросли на 20-40 %. [2] Створення та функціонування різноманітних типів Спеціальних економічних зон в Китаї має не лише позитивні економічні ефекти, а й допомагає у вирішенні питань соціального характеру.

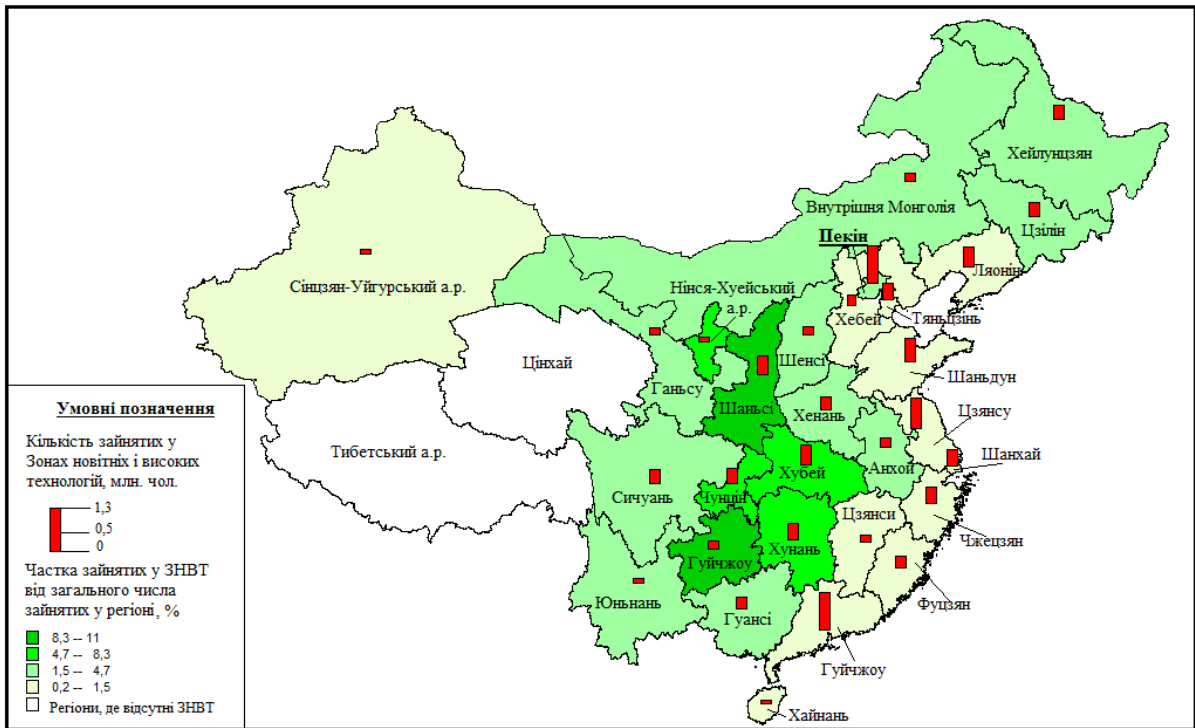

Рис.1. Розподіл зайнятого населення в зонах високих і новітніх технологій за регіонами КНР (Станом на 2011 р.) [2,5]

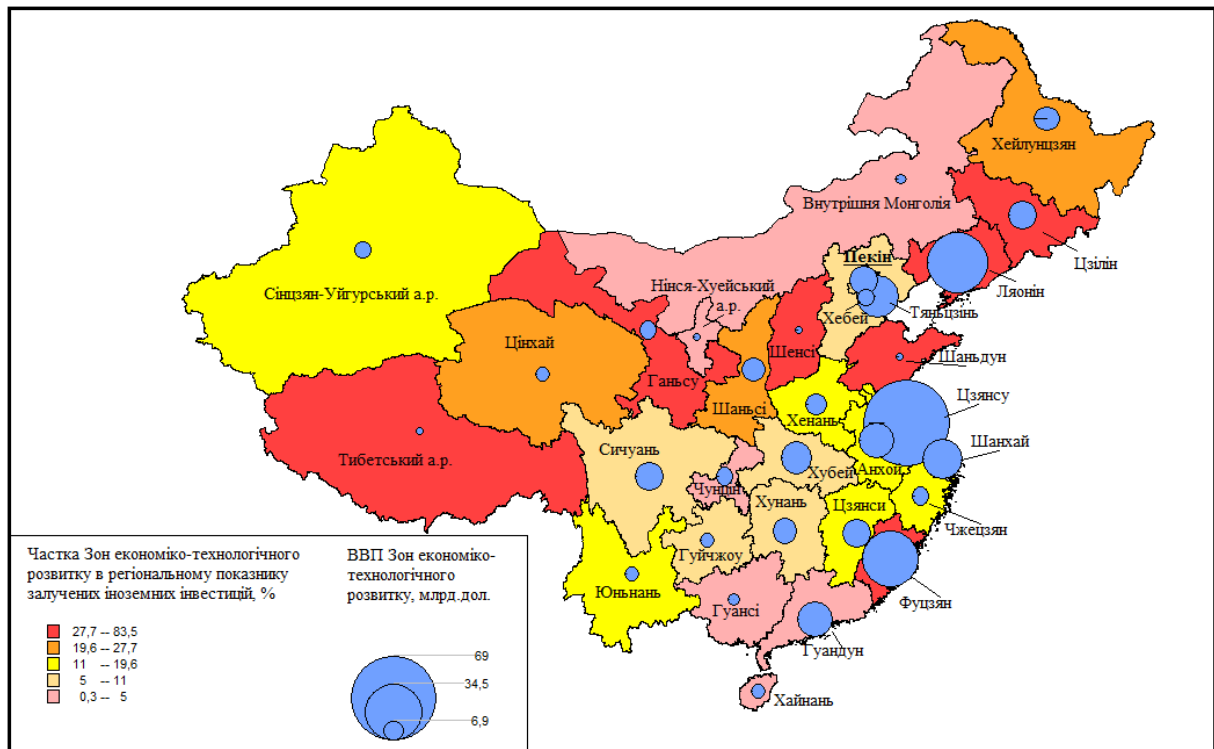

Рис.2. Розподіл ВВП зон економіко-технологічного розвитку та іноземних інвестицій за регіонами КНР (Станом на 2011 р.) [5,6]

З одного боку впровадження спеціальних економічних зон завдяки створенню великої кількості нових робочих місць вплинуло на зниження рівня безробіття в країні, з іншого — на подолання гендерної

дискримінації на ринку праці та напруженості в деяких регіонах, де переважаючу частину населення становлять етнічні меншини. Зокрема, з метою поліпшення соціально-економічних умов та підвищення рівня життя місцевого населення в 2001 р. було створено спеціальну економічну зону в місті Лхаса, де проживають представники тибетської народності. В 2010 р. статус СЕЗ був також наданий місту Кашгар, яке було центром постійних етнічних конфліктів уйгурського населення.

В 2002 р. в китайських СЕЗ усіх рівнів було зайнято понад 30 млн. чоловік. В той же час у вільних економічних зонах інших країн сумарна кількість зайнятих становила близько 7 млн. Найвищі темпи приросту рівня зайнятості характерні для зон економіко-технологічного розвитку та високотехнологічних промислових зон. З 1995 р. кількість зайнятих на підприємствах технологічних зон зросла з 3,3 млн., що становило 2% від загального числа зайнятого населення, до 18,8 млн. чоловік (або 13% від зайнятих по країні) в 2005 р. [7]. За даними Бюро статистики КНР, в 2010 році лише на підприємствах зон розвитку високих та новітніх технологій, що охоплюють усі регіони держави, крім Тибетського автономного району та провінції Цінхай, нараховувалось 8,5 млн. зайнятих [4].

Варто зазначити, що на початкових етапах розвитку Спеціальних економічних зон в КНР умови праці не завжди відповідали міжнародним стандартам, а діяльність більшості підприємств здійснювалась без дотримання основоположних принципів та прав у галузі праці. Сучасні ж СЕЗ в Китаї більш орієнтовані на міжнародні трудові норми й пропонують кращі умови для своїх робітників ніж раніше та в порівнянні з підприємствами на територіях звичайного економічного режиму. Зокрема, працівникам дозволяється створювати та вступати в робітничі організації та професійні спілки. Так в провінції Гуандун створено найбільшу кількість профспілок – понад 10 тисяч (станом на 2006 рік), в той час як в провінції Цзянсу, яка переважає за кількістю зон економіко-технологічного розвитку, діє лише 2,5 тисячі робітничих організацій [7]. Це пояснюється тим фактом, що більшість зон Цзянсу було створено лише після 2000 р., тому розвиток місцевих союзів працівників лише починає розгортатись. Ще одним сприятливим аспектом в дотриманні чинного законодавства в галузі охорони здоров'я та праці є розвинена соціальна інфраструктура. Зокрема, в межах більшості СЕЗ наявні інституції та організації медичного профілю, а адміністрації зон зобов'язують місцеві підприємства забезпечувати соціальне страхування своїх робітників

Висновки. Передовий досвід Китаю у створенні СЕЗ та промислових кластерів безумовно заслуговує на увагу. Спеціальні економічні зони в КНР сприяють залученню іноземного капіталу, технологій та управлінського досвіду, розширенню експорту та притоку валютних надходжень, підвищенню рівня зайнятості, прискоренню процесу структурних змін у виробництві, відкриттю кордонів для співробітництва. Функціонування СЕЗ показує, що ця форма господарювання забезпечує можливість раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів,

а також наукових кадрів. Спеціальні економічні зони стають потужним чинником розвитку всього національного господарства Китаю і його активного включення в міжнародний поділ праці.

Лише в 2011 р. частка СЕЗ у валовому показнику ВВП та торговельному обороті країні становила 68% та 87% відповідно. [5]

Використані джерела:

1. Го Шухун Эволюция развития свободных экономических зон в Китае // Журнал европейской экономики Тернополь. - ИТНЭУ, 2012. - Т.11 (№2). С. 200-204.
2. Cheng Linghua, Xiao Hanbin China torch statistical yearbook. - Beijing, 2011. - С.5-17.
3. Maurits Ruis The Anatomy of Special Economic Zones: Report of UARDC - London, 2012.
4. Sheng Laiyun China Statistical yearbook. - Beijing, 2011. - С. 27-38
5. Sheng Laiyun China Statistical yearbook. - Beijing, 2012. - С. 45-50
6. Офіційний сайт Китайської асоціації зон розвитку [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.cadz.org.cn/ (26.05.2013)
7. ILO report "Export processing zones: Comparative data from China, Honduras, Nicaragua and South Africa" // Geneva: ILO, 2011. - No. 21. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_158364.pdf